

diskt sköna klangen i en Cavallé-Collorgel, det fabrikat som är allenarådande inom parisisk orgelbyggnadskonst. Skada blott, att de äro så dyra i byggnad, att vi troligen inte ha större utsikter att få en sådan byggd i Sverige. Det starkaste intrycket jag fått av parisaren i allmänhet är hans enorma arbetsförmåga. Detta gäller inte minst organisterna. Häri ligger till en icke oväsentlig del säkerligen orsaken till deras obestridda rangplats bland all världens kyrkomusiker.

*John. E. Blom.*

### Danskt gradual och Dansk psalmbok.

Man kan endast med möda behärska den föga kristeliga känslan av avund gent emot det danska systerlandet, när de utsökta nytrycken av Jesperssens Gradual och av Thomissens psalmbok falla en i händerna.

Vilka utomordentliga liturgiskt-musikaliska arbeten voro ej dessa båda verk för sin tid. Huru fattigt ter sig icke vårt land vid jämförelse därmed. Emot Jesperssens Gradual, ett ståtligt tryck i stor folio, mest påminnande om medeltida gradualen, som skapades av och för traditionsrika och ekonomiskt välsituerade stift och katedraler, står i svenskt femtonhundratotal blott ett enda tryck, nämligen den med all säkerhet av Laurentius Petri utgivna »Een liten Songbook til at bruka i Kyrkionne» vars folioupplaga är odaterad; kvartoupplagan utkom 1553, alltså tjugo år innan det danska gradualet. Men huru obetydlig ser ej den svenske ärkebiskopens Sångbok ut vid sidan om det Gradual, som kollegan, »Superintendenten vdi Fyens Stigt», givit sitt namn åt. Sångboken innehåller i folioupplagan inalles 30 blad d. v. s. 60 sidor, gradualet rymmer 460 sidor, företalet icke medräknat. I Sångboken finnes över texten tryckta allenast notlinjer, varest noterna skrevos in för hand. Gradualet ha tydliga, klara noter. Sångboken meddelar för högmässogudstjänsterna föga mer än fyra serier musik till mäsans ordinarium, jämte ett femte kyrie; julens och påskens sekvenser samt några sånger avsedda att sjungas under distributionen. Därutöver upptagas för tidebönerna hymner och Te Deum samt i folioupplagan Kristi genealogi. Till slut meddelas kollektbönerna för hela året. Detta måste anses ha varit det första och nödvändi-

---

*Niels Jespersson: Gradual. En almindelig Sangbog (Prentet i Kiøbenhaffn) 1573. Udgivet af Dansk Organist- og Kantor Samfund af 1905. Köpenhamn 1935. J. H. Schultz forlag. 460 sid.*

*Hans Thomissøn: Den danske Psalmebog (Prentet i Kiøbenhaffn) 1569. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Levin & Munksgaards forlag. Köpenhamn 1933. 380 blad, hft. 15: — kr.*

gaste för mässa och tidebön. Gradualet däremot ordnar hela mässans musik.

Gradualet tar helt sikte på mässan, men lämnar tidebönen ur räkningen. I gengäld meddelas här allt vad som tarvades för mässans musikaliska utgestaltning under hela kyrkoåret, såväl de delar av ordinariet, som bevarades, som ock temporalet. Här presteras för danska förhållanden det som föresvävade Mäster Lars den gamle då han i sin Kyrkoordning, som trycktes 1571, och antogs till efterrättelse vid koncilium i Uppsala augusti 1572, skriver: Doch är til förhoppandes, at wij medh tidhen skole bekomma tryckta Songbocker. Detta åsyftar närmast tidebönerna, men förvisso har Ärkebiskopen också planlagt gradualen för mässans behov. Men förhållandena i Sverige tillstodde icke något mera än de blygsamma »Liber cantus» av 1620 och 1623.

Det danska gradualet vittnar om rikare resurser och större kunglig välvilja. Det meddelar såsom nämnts allt vad som tarvas för sången i mässan. Själva mässordningen fick hämtas ur handboken, ordinansen eller ur psalmboken, i vars slut den återgavs. Med dess och gradualets hjälp kan man bilda sig en klar och fullständig bild av gudstjänstlivet i danska kyrkan under 1500-talets sista decennier.

Tänker man först på mässans ordinarium, så finner man att samtida svenska handskrifter (till vilka ju ock Liten Sångbok måste räknas) äro avsevärt konservativare än det danska gradualet. Dels upptaga de ofta flera alternativur ur de medeltida kyriälerna, dels avvisa de, som regel helt, de troperade kyrierna. Däremot meddela de icke latinska utan svenska texter till ordinariet.

Gradualet däremot har av de gamla *latinska* kyrierna medtagit Kyrie Rex splendens på juldagen, Kyrie Lux et Origo på påskdagen samt ett Kyrie i släkt med Dominator Deus på »Odensdags Bededag». Samtliga dessa kyrien — meddelade med latinsk text — ha uppenbarligen icke avsetts att sjungas niofalt, såsom sedvänjan var i Sverige ännu under 1600-talet, vilket de båda upplagorna av Liber cantus visa.

Utöver dessa förekomma i Gradualet fyra troperade kyrien: ett på latin nämligen Kyrie fons bonitatis, vilket upptages på pingstdagen, det anvisas även på trefaldighetssöndagen. Detta kyrie sjöngs i Sverige, dock ej troperat In summis festis, eller senare på julen. Samma kyrie, med troptexten översatt till danska upptages i Gradualet på första söndagen i advent. Texten förekom redan i den första danska mässordningen i Malmömässan av år 1528 och började där: Kyrie Gud fader alsomhøgeste trøst. Därifrån har den också kommit till Sverige: den återfinnes nämligen i Hög- och Bjuråkershandskrifterna, men synes eljest icke hava vunnit hemort i Sverige. Detta troperade danska kyrie hade i Danmark uppenbarligen blivit Kyrie dominicale: söndagskyriet framför andra. Gradualet anvisar att det skall sjungas på söndagarna i advent och under fastan. Det omtryckes fullständigt på annandag

pingst och anvisas på söndagarna efter trefaldighetssöndagen, men också på Marie Bebådelsedag, Mikael's dag och Allahelgonsdag. Dessa anvisningar överensstämmer med Thomissøns i psalmboken. Han föreskriver att det skall sjungas vid pingst och sedan på söndagarna intill jul och efter kyndelsmässan intill påsk.

För jultiden, utom själva juldagen, meddelas på annandag jul eller S. Staffens dag en dansk översättning av kyrietropen till Rex splendens, och slutligen upptages på annandag påsk den danska översättningen av tropen till Kyrie Lux et Origo, vilken brukades under tiden mellan påsk och pingst, även på Kristi himmelfärdsdag. Samtliga de i Gradualet förekommande kyrietroperna hava upptagits av Thomissøn och ha anvisats för enahanda bruk i gradualet.

Gradualet har tre melodier upptagna till Gloria med Laudamus: på juldagen (ur mässan Cunctipotens genitor) på påskdagen (ur mässan Lux et Origo) samt på pingstdagen (Gloria I bland Cantus ad libitum i Graduale romanum). Den sista anvisas även på Trefaldighetssöndagen. Samtliga dessa Gloriamelodier hava latinsk text och med den medeltida trefaldiga åkallan till Agnus Dei.

På alla andra sön- och helgdagar sjöngs här i stället den folkliga omskrivningen: Allena Gud i himmelrik. Thomissøn har den intressanta anvisningen att prästen stående vänd mot altaret begynner Gloria in exelsis Deo etc. således: »Alleniste Gud i Himmerig / være loff oc priss for alle sin naade. *Degnen oc Folckit forfølger det / siungendis*: Der hand haffuer giort i Jorderig etc.» Tydligt intonerar prästen första ledet i lovsången, varefter klockaren-kantorn och folket fortsätta att sjunga hela psalmen med dess alla fem verser, vilka också avtryckas fullständigt i Gradualet. På detta sätt utförd blir Allena Gud en fullständig parallell till Gloria med Laudamus. Den nuvarande svenska anordningen med själva änglalovsången efterföljd av dess parafra: »Allena Gud» betyder en otillfredsställande upprepning, som aldrig leder till den lovsång, det Laudamus, som här skulle ha sin plats.

Märkligt är ju att denna parafra av Gloria med Laudamus i Danmark så hårt trängt sitt upphov åt sidan, att intet försök synes hava gjorts att underlägga den danska översättningen till Laudamus, som dock fanns redan 1528, under de gamla melodierna. Detta hade ju skett i Sverige så tidigt som på 1530-talet och den svenska texten till Gloria och Laudamus upptogs i Liten Sångboks båda upplagor. Berodde manne det danska avvisandet av översättningen till denna lovsång på att man kände det otillfredsställande att ersätta latinet med danskan?

Credo nicenum är i Gradualet reserverat för högtidsdagarna. Det upptages med latinsk text på juldagen och anvisas på påskdagen, pingstdagen och heliga trefaldighetsdag. Eljest förekommer den parafraiserande kyrkovisan: Wi tro allesammen paa en Gud / vilken anföres fullständigt på adventssöndagen, och till vilken för övrigt hänvisas. Skall man döma av Gradualet liksom av Thomis-

søn, vilken i mässordningen på platsen för credo endast citerar den del av credopsalmen, som plägade intoneras av prästen, så skulle apostolicum icke ha haft något rum i den danska mässan.

Den egentliga nattvardsmässan — missa fidelium — blev styvmoderligt behandlad i den danska reformationen. I Gradualet förekommer Sursum corda och prefationen endast på högtidsdagarna, juldagen, påskdagen, pingstdagen och heliga trefaldighetsdag, alla dagarna med de gamla latinska prefationernas text. De övriga dagarna utgick prefationen. Av den fördanskade »prefads», som anvisas i slutet av Handboken 1529, finnes ej ett spår. Nästan lika illa är det med Sanctus och Agnus Dei. Till dem finnes musik upptagen endast på juldagen (enligt den melodi, som i Sverige brukades under reformationstiden vid pingsten och vars tema återgår i svenska psalmen 265). Den har sjungits även på övriga högtidsdagar. Den sjungna nattvardsmässan synes alltså ha varit reserverad för de fyra stora högtidsdagarna.

Går man så till proprium de tempore, så slår det en huru traditionsbunden den danska ordningen är, och huru mycket som räddades över av den nedärvda musiken. Den gamla introitusanfonen upptages för alla sön- och helgdagar. Av gradualresponsoriet upptages senare ledet: Halleluja, samt några sekvenser, inalles sju, av vilka dock några som offertorium. Anmärkningsvärt är att av julsekvenserna upptogs Grates nunc omnes, medan Letabundus uteslöts. Men vid sidan om det från de medeltida gradualena upptagna godset står här nu det nya: den lutherska kyrkovisan, dock påfallande sparsamt förekommande.

Ser man tillbaka på denna översikt, så finner man att Gradualet innehåller två typer av högmässor: en för de fyra högtidsdagarna: juldag, påskdag, pingstdag och heliga trefaldighetsdag. Här dominerar latinet. Introitus, Kyrie med Gloria in excelsis Deo, såväl som Halleluja och sekvensen och credo, följa noga den medeltida traditionen.

Detsamma gäller missa fidelium, inledd av offertorium och latinskt sursum corda med latinsk prefation och sanctus, varjämte som växelsång sjöngs av två gossar samt kören under distributionen sanctustropen: Tibi laus salus sit Christe, upphovet till sv. psalmen 265, efterföljt av Agnus dei, likaledes på latin. Dessa högtidsmässor hade därjämte några danska kyrkovisor: Före det latinska Introitus meddelas även ett danskt, vilket enligt Jesperssens förord må stundom kunna sjungas för allmogefolkets förstånd. Det samma gäller Halleluja. Likaledes upptages före och efter predikan en sång på modersmålet i kyrkovisans form samt ytterligare kyrkovisor under distributionen.

En annan karaktär har mässan på vanliga söndagar och övriga mindre högtidsdagar, av vilka endast fem bevarats. Också här finnes dansk och latinsk introitus (den latinska varierande för varje dag, den danska var densamma för de olika kyrkoårstiderna: under advent: Herr Christ Gud Faders enborne Son = sv. psb.

50, under fastan: Af dybsens nød raaber jeg til dig = sv. psb. 182 o. s. v.), samt latinskt och danskt Halleluja, men ordinarieret består av troperat danskt kyrie, Allena Gud, den versifierade credo, samt vid nattvardsgången: O Guds lam wskyldig (sv. psb. 94). Som distributionspsalmer meddelas: Jesus Christus er vor salighed (sv. psb. 152) Gud være loffuit (sv. psb. 159) o. a. samt till sist Forlæ oss met Fred (sv. psb. 303). Här har alltså kyrkovisan vunnit ett stort rum och präglar mässan i en grad som vi sakna samtida motsvarighet till i Sverige.

Märkligt är då att akta på att ett så litet antal av dessa nya kyrkovisor upptagits i Gradualet: icke fullt ett sextiotial. Och detta i trots av att både texter och melodier, förefunnos i betydlig mängd i Thomissøns psalmbok. Ur denna kan man visserligen, enligt Jesperssøns förord komplettera antalet sånger för den andra dagliga sången i kyrkorna (= tidebönerna). Men detta gäller icke mässan. Såsom framgår av konungen Fredrik den andres reskript, skall ingen annan sång än den som upptogs i gradualet tillstädjas i mässan. Och detta gäller både städerna och landskyrkorna. Såsom framgår ej blott av reskriptet men också av åtskilliga anvisningar i gradualet om enklare alternativ avsedda för landskyrkorna har Jesperssøn velat reglera förhållandena i hela Danmark. Jesperssøn har alltså intagit en starkt sovrande hållning gent emot Thomissøn och de nya kyrkovisorna, och medtagit blott vad han kunde anse tjänligt för mässan.

Thomissøns psalmbok är ett högst betydligt hymnologiskt arbete för sin tid. Redan omfattningen är avsevärd: Här upptagas 268 psalmer, mer än 200 melodier, en kalender och som avslutning mässordningen. Man kan till jämförelse erinra om att Uppsala-psalmbokens Linköpingsupplaga av år 1653 — alltså nära 80 år senare — innehöll inalles 192 psalmer och vad melodierna beträffar måste man gå ända till 1697 för att i den gamla koralboken finna ett någorlunda jämförbart antal.

Emellertid ha många av Thomissøns melodier icke ägt livskraft. 130 år efter psalmboken då Kingos Gradual utgavs hade icke mindre än 100 melodier fallit bort.

Thomissøns psalmbok var knappast avsedd för församlingens behov. Den var en sångsamling för skolorna och gosskörerna i städerna. Redan bokens storlek och pris förbjöd en allmännare spridning: den kostade, enligt den av utgivaren P. Severinsen lämnade uppgiften, lika mycket som en ko.

Men den utgör en förträfflig sammanställning av vad det första halvseklet av Danmarks evangeliska kyrka mäktade åstadkomma av lutherska kyrkovisor.

En stor tjänst har Thomissøn gjort sina landsmän och den hymnologiska forskningen därigenom att han i sitt intressanta förord ger en sådan ypperlig, utförlig och efter våd forskningen visar, i det hela utmärkt korrekt skildring av Danmarks första psalm-

tryck, en hymnologisk skildring, som vi sakna varje motsvarighet till.

En svensk anmälare av dessa kyrkomusikaliska, klassiska urkunder måste slutligen lyckönska Danmark icke blott till att äga dessa utsökta skatter från sin reformationstid, utan också till att ha fått dem utgivna på ett så förnämt och mönstergillt sätt i faksimileupplagor, vilka giva full rätt åt de ståtliga originalen. De äro förträffliga bevis för de gynnsamma villkor under vilka den danska hymnologiska och historiska forskningen arbetar. Det danska Sprog- og Litteraturselskabet har utgivit psalmboken; Dansk Organist- og Kantor Samfund Gradualet. Man skulle önska att de blygsamma motsvarigheter vi äga snart bleve tillgängliga på enahanda sätt.

*Arthur Adell.*

## Kyrkosångens Vänners årsredogörelse.

### Centralkommitténs verksamhet.

Angående centralkommitténs verksamhet hänvisas till februarihäftet 1936 av denna tidskrift.

Centralkommitténs räkenskaper för år 1935 upptaga i sammandrag följande poster:

Behållning från år 1934	296:11	Sekreterarens arvode	50:—
Av Längmanska fonden	225:—	Reseräkningar	58:—
Bankränta	1:45	Div. utgifter	42:52
Årsavgifter	350:—	Behållning till år 1936	722:04
	Summa 872:56		Summa 872:56

Ovanstående räkenskaper granskade utan anmärkning. Vi föreslå full och tacksam ansvarsfrihet.

Linköping den 31 dec. 1935.

*T. Borggård.*

*Hj. Nordin.*

- |  |  |
|--|--|
| <p>P. M. till herrar kretsombud, sekreterare och kassaförvaltare.</p> <p>1. Strängnäs-kretsen utser 2 revisorer jämte 1 suppleant att granska centralkommitténs räkenskaper för 1936, med anledning härav fattas beslut samt meddelas härom till kyrkoherde F. M. Allard, Ringås före 1 dec. 1936.</p> | <p>2. Protokollsutdrag, utvisande kretsarnas beslut angående ärenden från centr. kommitténs senaste årssammanträde, skola före 1 dec. 1936 tillställas undertecknad.</p> <p>3. Motioner till 1937 års årssammanträde i januari insändas till undertecknad före 1 dec. 1936.</p> <p>4. Årsavgift — 50 kr. — insändas till</p> |
|--|--|